

BYGHERRERAPPORT

Arkæologiske undersøgelser af aktivitetsområde fra vikingetiden

Voldgade 5-7, Sjørring
Sjørring sogn, Hundborg herred

Udført af cand.mag. Charlotte Boje H. Andersen,
Museet for Thy og Vester Hanherred, november 2007.
Journalnr. THY 2198 (2007)

Indledning

Området Voldgade 5-7 ejes af Sjørringvold Efterskole, og de to parcelhuse på matriklerne blev i sommeren 2007 revet ned med henblik på opførelse af en ny, stor værkstedsbygning til skolen. Der blev i marts måned gennemført en arkæologisk forundersøgelse for ved en stikprøvekontrol at fastslå, om der var bevaret levn efter ældre bebyggelse i området. I forundersøgelsen fremkom stolpehuller og grøfter fra vikingetiden, og der blev udfærdiget et budget til en egentlig undersøgelse af området.

I henhold til museumsloven blev udgravningen finansieret af bygherren, Sjørringvold Efterskole. Undersøgelsen omfattede de 300 m², der berøres af det aktuelle byggeri, der skal ligge med facade ud mod Voldgade, trukket lidt tilbage fra vej og fortov.

Figur 1. Kort over Sjørring. Udgravningen fandt sted i området, der er markeret med rød firkant. Tæt syd for udgravningsområdet ligger det markante middelalderlige voldsted Sjørring Volde, og øst for ligger den romanske kirke. Området tæt vest for byen var tidligere sø, men Sjørring Sø blev udtørret midt i 1800-tallet. Til højre et kortudsnit med Voldgade og efterskolens bygninger markeret indenfor den blå firkant

Kulturhistorisk redegørelse, undersøgelsens resultater

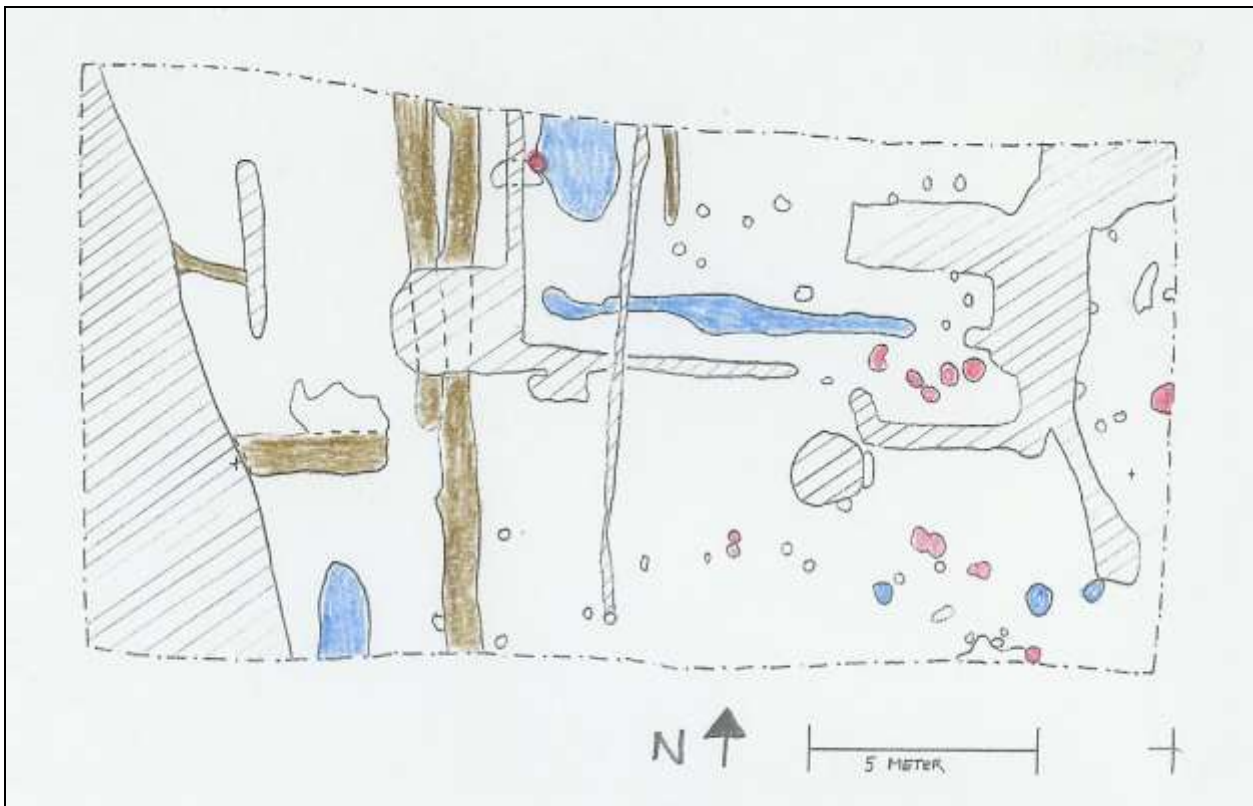
På udgravningens første dag blev mulden og resterne af de nedrevne bygninger rømmet af med maskine, til vi kom til undergrundsniveau, hvor de forskellige nedgravninger med mørkt fyld stod i klar kontrast til den gulbrune ler.

Bebyggelsen på de to matrikler havde indtil nedrivningen bestået af to parcelhuse, hvoraf det vestligste hus havde haft kælder. I forbindelse med husene var der gravet ud til bl.a. septiktank m.m., hvorfor udgravningsfeltet i nogen grad var forstyrret af moderne nedgravninger.

Ikke desto mindre var der uberørte områder, hvor der fremkom stolpehuller, grøfteforløb, gruber og kulturlag i undergrunden. Disse anlæg blev nærmere undersøgt og registreret. På figur 2 ses en oversigt over feltet.

Stolpehullerne, der fremstod som mørke aftegninger, varierede en del i størrelse. De fleste var små og lå uden noget system, men enkelte stolpehuller var temmelig kraftige, og der var i fylden spor efter tilspidsede stolper. Eftersom de ikke lå på lige række eller på anden måde indgik i et system,

var det ikke muligt at relatere stolperne til en konstruktion, som f.eks. et hus. Stolpehullerne er markeret med rød farve på figur 2, figur 3 er et foto af et kraftigt stolpehul ved feltets østlige kant.

Figur 2. Oversigtstegning, hvor de nævnte anlæg er angivet med farve.. De skraverede områder er moderne forstyrrelser fra nedgravninger under de moderne huse. Rød er stolpehuller. Brun er anlæg, der tolkes som skelgrøfter, Blå er gruber og andre anlæg med relation til værkstedsaktiviteter. Øverst midt i feltet er med blå markeret området med smedjeaktiviteter. De mindre ufarvede cirkler er små fyldskifter og mindre stolpehuller, der ikke skønnes at stamme fra større bygninger. De moderne forstyrrelser har i nogen grad ødelagt mulighederne for at koble de undersøgte anlæg sammen til f.eks. husvægge. Gruberne giver grundlag for, at området tolkes som gårdens værkstedsområde, og de ret markante nord-syd gående grøfter kan måske repræsentere gårdens vestlige grænse. I så fald er smedjen placeret yderst på området, hvilket man ofte ser, da der var stor brandfare forbundet med smedeaktiviteter.

Figur 3. Stolpehullet ved feltets østlige kant havde et tydeligt spor efter en tilspidset stolpe (den mørke fyld). Den spættede jord omkring stolpesporet er fyldt i selve stolpehullet, mens den rene, gule ler til siderne er undergrund. Stolpehullet var 72 cm dybt og målte 60 cm i diameter.

Grøfterne, der kunne erkendes som mørke striber/bælter, der med varierende bredde løb over feltet, lå kun i feltets vestlige halvdel (markeret med brun på figur 2, oversigtsfoto på figur 4). Den forholdsvis brede grøft, der gik tværs over feltet, har formentlig dannet vestgrænse for det gårdsanlæg, der har ligget i området.

Grøfterne danner grænse mellem området mod øst, hvor der er stolpehuller, ”smedje” og gruber (se nedenfor) - og området vest for grøften, hvor der kun er en mindre vest-østgående grøft og en grube. Gruberne ligger til grund for, at området tolkes som et værkstedsområde på en vikingetidsgård, og de ret markante nord-syd gående grøfter kan måske repræsentere gårdens vestlige grænse.

Figur 4. De mørke striber tværs over feltet er grøfter, der har for omkring 1000 år siden har stået åbne som en markering af skel omkring gårdene. Øverst i billedets højre hjørne ses det mørke område, hvor der udgravedes essegruber fra en smedje. Den runde aftegning nederst til højre er et stolpehul.

Gruber

Udover de ovennævnte stolpehuller, kunne der spredt over feltet ses andre runde og aflange aftegninger i undergrunden. Disse tolkes som gruber – d.v.s. tilfyldte fordybninger, som er gravet med et formål og hvor man f.eks. har haft et bål. Gruberne, der er markeret med blå på figur 4, adskilte sig fra stolpehullerne i de lodrette snit. F.eks. havde de en karakteristisk flad bund, og der var klare tegn på ildpåvirkning i form af trækulslag. Gruberne må have indgået i en eller anden form for køkken- eller værkstedsaktivitet. Der er udtaget jordprøver af gruberne. Naturvidenskabelige undersøgelser af indholdet i gruberne kan måske fastlægge karakteren af de aktiviteter.

Figur 5. Foto af et snit gennem den aflange grube sydligst i feltet. Gruben var helt flad i bunden og med rette sider. Fylden var meget kompakt og med stort indhold af fragmenter af ildskørnede sten. Grubens funktion kendes ikke, men ud fra de ildskørnede sten at dømme, har der været brug af ild. De rette sider indikerer, at gruben ikke har stået åben gennem længere tid.

Figur 6. Ca. midt i feltet lå dyb grube med udløbere mod vest og øst. Anlæggets totale længde var godt og vel 8 meter. Gruben midt på var ca. 80 cm bred (N-S) og omkring ½ meter dyb. Et mørkt lag nederst i gruben havde indhold af forkullet organisk materiale, der var brændt i gruben.

Smedjeområde

Ved feltets nordkant var i et område på 4 m² et mørkt kulturlag, der dækkede flere overlappende gruber. Gruberne tolkes som essegruber, d.v.s fordybninger, hvor smeden har haft ild til sin esse. Gruberne var max 60 cm i diameter, op mod 30 cm dybe og af varierende bevaringsgrad som følge af, at der i nogle tilfælde var gravet yngre gruber ned oveni ældre. Gruberne havde en vis grad af fællestræk. Nederst var der et trækulslag og derover lag med et varierende indhold af ler – nogle lag var rent ler, der kunne være varmepåvirket, i andre tilfælde var leret opblandet med muld.

Der blev omkring gruberne fundet mange slagger – de såkaldte kalotformede slagger, der tolkes som smedeslagger. I en prøve, der blev undersøgt med magnet, var der smedeskæl, hvilket understøtter tolkningen som smedje. Stumperne af brændt ler kan være dele af essen.

Gruberne tolkes altså som små esser, hvorover man har foretaget rensning af jernet. Tilsvarende gruber er bl.a. fundet ved Viborg Søndersø og ved Starup Østertoft i Sønderjylland. På disse lokaliteter forekom essegruberne i en kontekst, der tolkes som hytter med fletværksvægge.

Figur 7. Smedjeområdet inden udgravning. Indholdet af trækul og spredte slaggestumper i det øverste lag antydede muligheden for, at der her var spor efter smedearbejde. Det viste sig, at det mørke lag på omkring 4 m² dækkede flere essegruber, hvor smeden har arbejdet med smedning. I et stolpehul i kanten af området har formentlig stået en stolpe, der har været del af en lettere bygning til smedjen.

Figur 8. Smedjeområdet under udgravning. Fordybningerne er essegruber, der er helt eller delvis udgravet. De mørke lag indeholder slagger, trækul og brændt ler.

Udover et enkelt stolpehul i kanten af smedjen og grubernes koncentrerede beliggenhed var der ikke bevaret tydelige tegn på den eventuelle bygning, der har rummet smedjen. Smeden har muligvis arbejdet under et halvtag eller i en lettere bygning i gårdens udkant, tæt ved skellet. Eftersom smedjeområdet lå op mod feltets nordside, må man også forestille sig, at der er bevaret yderligere rester af smedjen i det ikke udgravede område ud mod Voldgade.

Gruberne og smedjen ligger til grund for, at området tolkes som et værkstedsområde, hvor man har arbejdet og ikke boet. Det forholdsvis sparsomme antal stolpehuller bekræfter dette. Gårdens beboelseshuse har ligget længere mod øst, jævnfør at der tidligere er fundet rester af et hus under elevfløjen (se nedenfor)

Smedjens beliggenhed tæt på en skelgrøft kunne skyldes, at man har placeret smedjen længst muligt væk fra bebyggelsen på grund af brandfare.

Der er muligvis mange interessante oplysninger om aktiviteter skjult såvel i prøverne fra de ovenfor omtalt gruber som i slagterne.

Figur 9. Der blev fundet mange slagter af denne type ved udgravningen. De plankonvekse slagter kaldes også kalotformede slagter og er spildprodukt fra rensning af råjernet forud for den egentlige smedning. De viste slagter er fra en udgravning ved Starup i Sønderjylland

Datering

Der blev kun gjort få fund, der kan give en datering af de udgravede anlæg. De fundne potteskår er fra vikingetiden (900- til 1000-tallet). Såvel fundene som de udgravede anlægs karakter passer ind i de øvrige anlæg, der er undersøgt i området. Smedjen, gruberne, grøfterne og stolpehullerne hører dermed formentlig til den gård, der i vikingetiden har ligget på området, hvor der nu er efterskole.

Perspektiver

Feltet dækkede et areal på ca. 300 m² ud mod Voldgade, hvor der tidligere havde været parcelhusbebyggelse. Der er tidligere fundet bebyggelsesspor på efterskolens område. Det vil sige, at arealet bagved udgravningsfeltet, hvor der nu er græsplæne, ikke er undersøgt. Her er der formentlig gode chancer for uforstyrrede anlægsrester ved eventuelle kommende anlægsarbejder. Prøverne fra gruberne og fra smedjeområdet vil formentlig kunne afdække karakteren af de aktiviteter, der er foregået i området.

Udgravningerne i denne del af Sjørring foregår spredt og leverer små enkeltstående brikker, der forhåbentlig kan passes ind i et større puslespil. Fremtidige anlægsarbejder i området omkring efterskolen vil kunne bidrage til billedet af den vikingetidsbebyggelse, der har ligget her.

Det er en tankevækkende pointe, at der i den nye værkstedsbygning, der opføres i det udgravede område, netop skal indrettes en smedje, og at der i området bag de nedrevne parcelhuse i årtier har været en smedje. Kontinuiteten bliver på den måde meget håndgribelig.

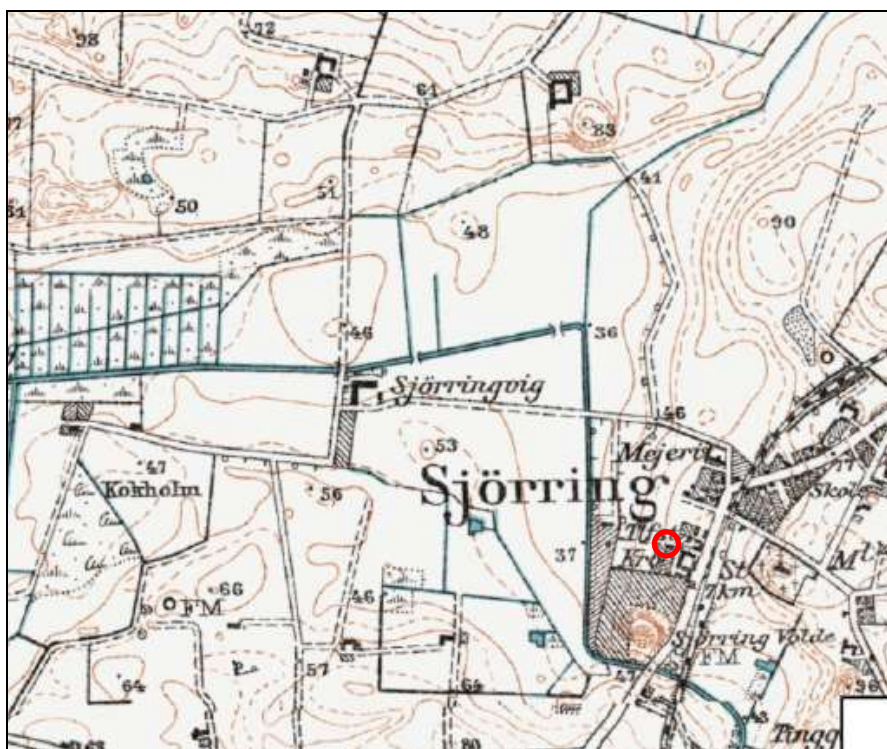
Landskabet

Topografi, terræn og undergrund

Det undersøgte område ligger i den sydvestlige del af landsbyen Sjørring. Landskabet er bakket moræne med fald mod vest, ned mod Sjørring Sø, der blev udtørret midt i 1800-tallet og nu henligger afvandet og opdyrket.

Feltet var placeret i et parcelhusområde syd for Voldgade og vest for Vorupørvej, der går gennem Sjørring. Efterskolen ligger, hvor der tidligere var kro – og før dette gården Brogård, ud til denne landevej.

Undergrunden i feltet bestod af sandet moræneler, som længst mod vest blev gradvis mere lerholdigt. Der var stort set intet indhold af sten i undergrunden. Terrænet faldt med ca. 60-80 cm fra østenden til vestenden af feltet.

Figur 10. Af målebordsbladet fremgår tydeligt i højdekurverne, hvordan terrænet falder ned mod den udtørrede Sjørring Sø med afvandingskanalerne. Syd for Sjørring lå Sperring Sø, som også er udtørret. Mellem de to søer løb en vigtig færdselsåre, der nok var medvirkende til Sjørrings betydning i vikingetid og middelalder. Udgravningen var placeret omtrent ved den røde cirkel.

Fortidsminder og tidligere undersøgelser i området

Sjørring har flere mindesmærker og bebyggelsesspor fra vikingetid og middelalder.¹

Den romanske kirke fra slutningen af 1100-tallet er rigt udsmykket med søjleportaler og sjældne romanske gravsten, hvilket vidner om en vis velstand i sognet.

¹ Sjørring Volde er bl.a. beskrevet i artiklen "Borgen i Sjørring – historien om udgravningen, der blev væk" af Anne-Louise Haack Olsen, *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1999, s. 9-18.

Ca. 150 m syd for udgravningsfeltet, i udkanten af efterskolens have ligger det fredede voldsted Sjørring Volde. Her har stået en borg med trætårn på den høje banke og formentlig med et større bygningsværk uden for voldene. Vi kender ikke borgens nøjagtige datering, men den er tidligst bygget i 1100-tallet.

Figur 11. Kortet fra 1848 viser, hvordan voldstedet ligger ved den eneste passage mellem Sjørring og Sperring søer. Dette vejforløb har gennem århundreder forbundet det sydlige og det nordlige Thy.

Kirke og voldsted er udtryk for det faktum, at Sjørring var betydningsfuldt i middelalderen, og denne status rækker formentlig tilbage til vikingetiden. I forbindelse med udtørringen af Sjørring Sø fandt man våben og pæle fra en bro, der dateres til vikingetiden. Stedet har været et vigtigt trafikalt knudepunkt, og det må være en af grundene til, at borgen blev placeret her. Der er desuden udgravet rester af en landbebyggelse med tørvehuse fra den tidlige del af middelalderen i Sjørrings østlige del ved Tinggård.²

Der er tidligere i området omkring efterskolen fundet anlægsspor og kulturlag fra vikingetid og tidlig middelalder. De udgravede bebyggelsesspor opfattes som hørende til et eller flere gårdsanlæg, og de undersøgte anlægsspor fra udgravningen i 2007 kan også have hørt til denne bebyggelse, der har haft en central beliggenhed. Nord for Voldgade blev i 1986 og 1995 udgravet grubehuse, grøfter og kulturlag. På selve efterskolen blev der i 1994 forud for opførelsen af en værelsesfløj til eleverne fundet et grubehus

² Jævnfør artiklen Anne-Louise Haack Olsen: "Af tørvehusets saga" i SKALK nr. 4, 2005.

samt skelgrøfter og et vest-øst gående vægforløb, der henregnes til et hus med buede langvægge (husets sydvæg), en hustype, der kendetegner vikingetidens store beboelseshuse. Det aktuelle byggeareal lå ca. 15 m nordvest for det felt, og bl.a. af den grund blev der foretaget en arkæologisk forundersøgelse. Der er i dette område kun lavet sporadiske udgravninger, så vi har ikke fuldt overblik over bebyggelsens udstrækning og karakter, men området vil have museets bevågenhed ved kommende anlægsarbejder.

Udgravningens data

Udgravningen foregik på arealet betegnet matrikel 6ar, Voldgade nr. 5, mens den vestlige ende af feltet strakte sig et lille stykke ind over matrikel 6cu, Voldgade nr. 7.

Udgravningen påbegyndtes den 24. juli 2007 og afsluttedes den 3. august 2007. I alt ni arbejdsdage.

Maskinkraft – gravemaskine leveret af Henrik Thomsen, Beersted, til afrømning af jorden. Den afrømmede muld blev deponeret ved feltets sider til brug for senere opfyldning af feltet.

Vejret var i udgravningsperioden for det meste tørt. Som følge af kraftigt regnvejr i den første uge opsamledes dog en del regnvand i feltets vestlige ende, hvor terrænet var faldende, og hvor der var moderne, meget kompakt og lerholdig fyld i en tilfyldt nedgravning.

Museet for Thy og Vester Hanherred har foretaget såvel prøveudgravninger som den egentlige udgravning. Den originale dokumentation og fund fra udgravningen opbevares på Museet for Thy og Vester Hanherred under journalnr. THY 2198. Dette journalnr. omfatter også dokumentation vedr. tidligere arkæologiske undersøgelser i området ved efterskolen. De anvendte numre i dokumentationen er fortsættelser af de eksisterende nummerrækker.

Anvendte numre: THY 2198x301-x326, THY 2198 N300-N377, THY 2198 T30-T33, THY 2198 D100-D51, THY 2198 dig 001-076.

Prøvegravningsrapport og sagsakter Museet for Thy og Vester Hanherred, journalnr. THY 2198 forundersøgelse 2007.

Deltagere: Udgravningsleder og ansvarlig for beretning: Cand.mag., ph.d. Charlotte Boje Hilligsø Andersen. Museets arkæolog Jens-Henrik Bech overvågede afrømning af jorden den 24/7 og deltog i udgravningen den 1/8.

Udgravningsmetode og forløb

På udgravningens første dag afrømmedes med maskine et felt, der svarede til det angivne areal, der berøres af anlægsarbejdet. Området var forinden afsøgt med tre søgegrøfter, jævnfør prøvegravningsrapporten. Ud fra resultaterne af prøvegravningerne og planerne over byggeriets beliggenhed blev der etableret et felt på ca. 24,5 x 12,5 m. Muldjorden blev taget af, til vi kom til undergrund, og der fremkom fyldskifter i fladen, som blev udgravet med håndkraft. Der blev lavet en fladeopmåling i målestoksforhold 1:50 (T 30), og de undersøgte anlæg blev registreret i snit i målestok 1:20. Udover oversigtsfotos blev der taget billeder (digitalfotos og dias samt enkelte s/h fotos) af udvalgte anlæg, jævnfør fotolisterne. Efter udgravningens afslutning blev arealet frigivet til byggeriet. Der blev taget prøver af udvalgte anlæg.

Målesystem

Vinkelret målesystem udlagt med pythagoras. Hovedlinien løb V-Ø over feltet i dets sydlige halvdel, og der blev afsat målepunkter vinkelret på/parallelt med denne. Målepunkterne er angivet på planen T30. Feltet og de undersøgte anlæg blev nivelleret i forhold til et fixpunkt på nederste trappesten ved indgangen til Voldgade nr. 3. Apparatus højde over dette fixpunkt fremgår ligesom de aflæste nivellelementer af de respektive planer.

*Museet for Thy og Vester Hanherred den 27/11 2007
Arkæolog Charlotte Boje Hilligsø Andersen*